

A nagycsaládos Széchenyi

A napokban számos Széchenyi emlékhelyen, szobornál koszorúznak. 1791. szept. 21- i születésnapja ebben az évben ugyan nem kerek évforduló, de halálának 150. évfordulóján nemcsak a nevét viselő civil szervezetek, iskolák, hanem a köztársasági elnök, Sólyom László is tisztelgett emléke előtt a nagycekenki mauzóleumnál. A születésnaphoz a Mária Rádió kapcsolódott megemlékezéssel, a Magyar Katolikus Rádió pedig márciustól minden szerdán negyed 12-kor rövid műsorban idézi fel a „legnagyobb magyar” élete és munkássága egy-egy részletét. A műsor létrehozói és közreműködői arra törekednek, hogy a hallgatók a Széchenyi emlékében minél sokoldalúbb képet kapjanak róla, megismerjék Széchenyi politikai, gazdasági tevékenységének indítóokait, a megvalósításuk folyamatának körülményeit. Természetesen nemcsak a politikus Széchenyivel foglalkoznak, hanem a magánemberrel is. Személyisége, gondolkodásmódja, belső életének figyelembevétele nélkül nem kaphatunk hiteles képet Széchenyi Istvánról. Nem tudunk tárgyilagosan megítélni történelmi szerepét, magánéleti cselekedeteinek okait. A rádióműsorok időtartama azonban nem engedik, hogy egy-egy témát részletesebben kifejthessenek a műsor készítői. Ezért köszönöm a megtisztelő felkérést erre az előadásra, így most végigkísérhetem önöket Széchenyi István magánéletén, a szinte gyerek katonától a sokgyerekes politikus családapa tragikus haláláig. Köszönöm a Szent Ignác imacsoport tagjainak érdeklődő biztatását. Remélem, hogy valóban sikerül azt a Széchenyi Istvánt bemutatnom, aki magánéleti problémáival kortársunk is lehetne. Viszont arra kívánom figyelmüket felhívni, ezeknek a problémáknak más megoldásai is voltak és lehetnek, mint a saját korunké. A politikus Széchenyi műveivel és alkotásaival, a Hiteltől a szabadságharcot követő önkényuralmat leleplező Blick-ig, az Akadémiától a Lánchídig a közéleti cselekvés *mit, mikor és hogyan kérdéseire adott magatartásformákat*. Ezért emlékezünk ebben az évben ünnepélyesen halálának évfordulójára. Jókai Mór, a Vasárnapi Újság 1860. ápr. 15-i számában írt soraival arra figyelmezteti a mindenkori emlékezőket, így minket is: „... De a gyászon kívül... egy nagy örökséget is hagyott számunkra... azt a dicső példát: *hogyan* kell a hazát szeretni?”

Gondolom mindnyájan láttuk legalább egyszer a Hídember c. filmet. Hatásos kezdőjelenetében egy rohanó hintó kereke ragad magával bennünket. 1848. szept. 7 - én a kocsi a döblingi elmeógyógyintézet felé rohant Almási Balogh Pál doktorral, a Széchenyi család orvosával és nyugtalan betegével. 1848. szept. 4 - én Gróf Széchenyi István az első felelős magyar kormány közlekedésügyi minisztere rossz egészségi állapota miatt levélben kért eltávozási engedélyt Pázmándy Dénestől, az országgyűlés elnökétől. A fogalmazvány magáért beszél. (1. kép.) A tisztázat mutatja azt a belső erőfeszítést, amellyel Széchenyi, igyekezett úrrá lenni kétségbeesettségén. Ez azonban csak a levél megírásáig tartott. A tisztázatot összetépte, így őrződött meg a hagyatékban. Egy kiállításra restauráltattuk. (2. kép) 1860. ápr. 10-én Széchenyit koporsóban Döblingből haza az a Sopron-bécsújhelyi vasút hozta, amelynek megvalósításához anyagilag maga is hozzájárult.

A filmbéli első döblingi képek azonban gyorsan váltanak. Mulatozó katonák között látjuk a fiatal huszártiszt Széchenyit, aki felelőtlen magatartásával még kezdeményező is a kikapcsolódásnak eme ősi módjában.

A filmbéli, a valóságban azonban nemcsak léha katona hogyan jutott el addig, hogy politikai ellenfele Kossuth Lajos a legnagyobb magyarnak nevezze? Széchenyi egyéni és politikai küzdelmeihez kitől, kiktől kapott indíttatást, hogyan küzdötte ki önmaga életcélját?

Az apa Széchenyi Ferenc. A MNM alapítójának bécsi otthona, cenki kastélya családjában az öt gyerek magyar dajkáival, a fiúk hazai iskoláztatásával is őrizte a nemzeti kultúrát, a magyar nyelvűséget.¹

Széchenyi 17 és fél évesen, 1809. áprilisában került a katonasághoz. Az idős, mélyen, de aggályosan vallásos Széchenyi Ferenc búcsúlevelet írt 1817-ben, az akkor Milánóba induló 26 éves Széchenyinek. Arra gondolt, hogy fia talán már nem látja őt viszont élve. Atyai áldást küldve, lelkére kötötte, hogy önnevelését és tanulását folytassa, mert tudását Isten egykor számon kéri tőle. A gazdag embert két dolog térítheti le a helyes útról. A vagyon és a hatalom. Gondoljon arra, semmire az övé, csak haszonélvezetre kapta, alattvalói iránt tanúsítson szeretetet.

Milyen további érzelmi hatások munkáltak a *katona* Széchenyi István személyiségén? Végig küzdötte a napóleoni háborúkat, megismerve azok véres valóságát, a lipcei csatamező, a népek csatájának a rettenetét, ami egész életén át kísértette. Európa hadmezein és béketárgyalásainak színhelyein politikai, diplomáciai tapasztalatokat szerzett. Utazási tapasztalatai, tudatosan választott olvasmányai formálták, érlelték benne az önmagára-találást. Itáliában érte az a megrázó élmény, ami elindította és megalapozta világnézetének letisztuló folyamatát. Cataniában 1819. ápr. 19-én a különböző vallásokról, hitről, Istenről, addigi életéről elmélkedve, elhatározta, hogy eleget tesz a gyónási kötelezettségre vonatkozó előírásnak. Meggyónt és megáldozott. „Fel voltam oldozva, és minden bűntől tiszta. Benső hangom azonban mást mondott. –Megáldoztam. Mit tartok erről? Senki emberfiának nem akarom megmondani. De nagy magasságba vergődtem fel, Isten felé tudtam szállani,…” (Napló 113) Majd a mólóra ment és fürdeni akart a tengerben, bár az nyugtalan volt. Férfiatlannak tartotta szorongását, beugrott a vízbe. Egy hullám azonban elkapta és a móló sziklafalához vágta. „Azt hittem, most megfulladok, és a gondolat, hogy félórával ezelőtt még teljes alázattal Istennek ajánlottam magam, isteni megnyugvást adott.” Ez a halálközeli élmény alapozta meg a következő, szintén nov. 5-én leírt gondolatot: „A léleknek a magunkba-mélyedés szerzi meg rendre-rendre az önállóság legmagasabb fokát... téveszmék nélkül vélekedni saját jó és rossz tetteink felől. ... A vallás törvényeihez azonban, amelyben születünk, s az országéihoz, amelyben élünk, híveknek kell maradnunk, ha a tökéletesség felé szándékozunk haladni, ...” Naplóírásának céljáról a következőket írta: „Mivelhogy naplómban elszórvva több élményemet akarom feljegyezni, mindenütt lesz alkalmam *nézeteimet* amellé állítani, *amit tettem*, mert hisz nem mindég tudtam a csábításoknak ellenállni, vagyis gyakran életelveimmel ellentétesen cselekedtem.”

Katonai szolgálatában a különböző magyarországi állomáshelyein felfedezte, és ténylegesen megszerette az országot, a „csúnyácska hazát.” Széchenyi életének és tetteinek két meghatározó érzelmi háttéréről Döblingben rajzban vallott. Az egyiket koporsóját rajzolta le, ráírva halálának saját maga által oly nagyon vágyott okát: – meghasadt a szíve hazájáért.² A másik egy porcelánlap önkarikatúrájával, amit feleségének, Crescence-nak ajándékozott. Rajta magyar nyelvű ajánlás: “Kedves Mutty imádlak.”

Crescence grófnő 20 évesen, 1819-ben lett a nála 21 évvel idősebb Zichy Károly harmadik felesége, férje előző két házasságából 7 gyermekének nevelőanyja. Cr. 1824. aug. 24-én Oroszvárra utazott apósához. Oda volt hivatalos Széchenyi István is. Széchenyi naplójából és

¹ Gazda István: A család In Széchenyi és kora 1991 11-19.

² A koporsón Széchenyi István neve. Alatta párbeszéd: „Tehát meghalt szegény?” „Igen” „S miért” „Mert elrepedt a szíve, hogy ...” MTAK Kéziratár K 163/101. Vö. Kossuth levele Teleki Lászlóhoz. London, 1860. ápr. 18. „... szerette hazáját, s szíve a felett tört meg.” In Horváth Zoltán, Teleki László 1801-1861. 2. kötet. Budapest, 1964. 332.- A közéleti ember belső vívódásai legérzékenyebbek A' Kelet népében.

kettőjük fennmaradt levelezéséből ettől a dátumtól követhető nyomon egymás iránti érzelmeik hol közeledő, hol távolodó, elutasító, lemondó, reménykedő, kétségbeesett jelenvalósága. *Isten és ember előtti felelősséggel vállalták-e érzelmeiket*, és ennek a vállalásnak mi volt a következménye?

Széchenyi István ekkor 33 éves nőtlen huszárcapitány. Eddigi nősülési szándékai mind megbuktak, elsősorban a kiszemelt leányok szüleinek ellenállásán.

Széchenyi mindig rosszul választott volna? Viselkedésében mi lehetett, ami riasztotta a férjhez menni szándékozó leányokat és a leendő anyósokat? Széchenyit a bécsi arisztokrata társaság különként kezelte. Érződött rajta az életfeladatait, célját őszintén kereső és azt megszenvedő ember belső feszültsége. Ennek palástolása nem mindig sikerült megfelelő társasági formában. A megkért leányokért, a többszöri visszautasítás ellenére évekig reménykedve küzdött. Széchenyi István 1818-1819-ben tett keleti utazásáról visszatérve kénytelen volt belátni, le kell mondania Pál bátyja feleségének, Caroline-nak húgával való házasságáról. Az ok maga Caroline volt, aki Széchenyi múltjához tartozott. Az 1814-es bécsi, ún. táncoló kongresszus egyik társasági szépségének, ír származású sógornőjének hízelgett, és talán többet tételezett fel Széchenyi meggondolatlan széptevésében, mint ami az valójában volt. A későbbiekben is igényt tartott sógora figyelmére. Betegeskedése, majd 1820-ban bekövetkezett halála Széchenyi egész további életének legsúlyosabb tehertétele lett. Lelkiismeret furdalásának túlzott voltára gyakorlati magyarázatot tényekben nem lehet találni. Széchenyi lelkében azonban mindig ott parázslott az önvád, időnként fellángolva, magát okolva sógornője fiatalkori haláláért.

Cr. grófnő az első találkozáskor 25 éves, 6 kiskorú nevelt gyermeke mellett már három sajátja is van. Az elbűvölően bájos Zichy Károlyné neve a bécsi társasági pletykákban nem szerepelt. Cr. viselkedése és döntése egy új lelki folyamat kiindulópontja lett Sz. életében. 1825. márc. 13-án Cr. visszaküldte Sz. hozzá írt levelét. Minden közeledést elhárított. Széchenyi külföldre indult, hivatalosan részt vett a francia király koronázásán. Hazatérése után szeptemberben bekapcsolódott Pozsonyban az ekkor megnyílt országgyűlés munkájába. Október 12-én fölszólalt a felsőtáblán –szokatlan módon- magyarul. 1825. okt. 20-án ezt írta a naplóba: „Ma kell Cr.-nak teljesen egyedül Budáról ide érkeznie. Mily nagy kísértésben voltam elébe utazni: azt csak én tudnám megmondani. –Hogy nem tettem, határozatlanság, vagy erény? – Isten, látod a szívemet: én semmi bűnre nem születtem- még ha oly gyakran elbuktam is! A boldogságot, lelki nyugalmat, a legtisztább ártatlanság nyugodt lelkiismeretét –nem, ettől az asszonytól nem rabolhatom el, ez valóban szörnyűséges bűn volna: inkább fulladjak a Niagarába.” Okt. 22-én rögzítette naplójában Cr.-nak tett fogadalmát: „... boldogságomat, nyugalمامat az erény nehéz, göröngyös, de nemes útján fogom keresni. Kegyed engem máris jobb emberré tett. Ah, ha honfitársaimnak és felebarátaimnak valaha is igazibb szolgálatokat tehetnék, mint amilyeneket eddig tettem: Kegyed műve volna.” 1825. nov. 3-án csak egy soros bejegyzés van a naplóban: „A kerületi ülésen beszéltem; minden honfitársamat ellenségemmé tettem.” Ezen az ülésen ajánlotta fel birtokai egy évi jövedelmét egy magyar nyelvet ápoló tudós társaság, az Akadémia megalapítására.

A következő évek Sz. részéről a bizonyítás évei. Cr. még a levélbeli közeledését is visszautasította. A naplók és levelek őrzik ennek az időszaknak lelki erőpróbaát. 1828. jún. 25-én Cr. a következő sorokat olvashatta: „Nos kedves Cr. tudja-e miért kértem Öntől, hogy vegye át tőlem ezt a levelet? Népes család élén áll: Szent kötelességei vannak. Én olyan pályára léptem, mely nem kevésbé szent. ...Ki tudja mit határozott az ég, mi az ön jövője, s mi az enyém. Tegyen eleget becsülettel anyai, hitvesi kötelességeinek, én erre biztatom, -

magam ott teszek jót, ahol tudok- és Isten nem fog elhagyni bennünket... az én posztom azonban, ahová a gondviselés állít- Magyarország. Ott szeretnék híven és becsülettel kitartani, míg üt majd az óráim.” Cr. egy medaillont készíttetett Sz. számára, amelynek felirata a következő: „Csak nemesedés és Magyarország üdve Legyen a cél mely minket egyesít. Ha minden inog Marad a hit.”

Ezekből a belső küzdelmekből a kortársak csak a *magatartást*, Cr. házastársi hűségét és Sz. kitartó rajongását tapasztalhatták. Az arisztokrata társaság pedig azon csodálkozott, hogy mindig is szeszélyesnek tartott Stefferlje, - kilépve a katonaságtól- most egyetlen célt látott maga előtt: Magyarország felvirágoztatását. Ennek a munkának lelki folyamataiban segítette őt Albach Szaniszló, az 1825-1838-ig Pesten működő, népszerű ferences hitszónok, Széchenyi gyóntatója. Albach kísérte végig a Crescence iránti érzelmek lelki válságain. A naplók megőrizték a válságok elmékedéseit, imáit is. A saját maga fogalmazta imák a leggyakrabban erkölcsi kérdésekkel, cselekvési lehetőségekkel foglalkoztak. 1826. dec.10-i naplóbejegyzés a következő könyörgés:

„Mindenható Isten, hallgasd meg mindennapi imádságomat! Töltsd el szívemet angyali tisztaságú szeretettel embertársaim iránt, hazám iránt, honfitársaim iránt! Világosíts meg egy kerub szellemével és gondolkodó erejével, és hogyan kell kezdenem, hogy egykoron a tőkével, melyet rám bízál, elszámolni tudjak. Gondolkodni és dolgozni akarok éjjel-nappal életem fogytáig.” Majd belefoglalja Cr. iránti érzelmeit: „Segíts nekem, hogy minden szenvedelmet elfojthassak magamban. Engedd, hogy a világon mindent lelkem igaz alázatával szemlélhessek, és kezdhessenek – és engedd, hogy az angyal, ki engem megvilágosít, békességben és csendes boldogságban éljen. Ez az imádság ne mondassék, hanem szüntelen cselekvés által küldessék az égbe.”

A szüntelen cselekvése hozta létre a lóversenyeket, a Nemzeti Casinót, írta meg a Hitelt, vett részt másodelnökként az Akadémia működésében. Szervezett mezőgazdasági egyesületet, gőzhajózási társaságot, Óbudán hajógyárat. Vállalta az Al-Duna szabályozás diplomáciai előkészítését, és műszaki megvalósításának vezetését. 1832-től pedig a szívós és elszánt küzdelem a Lánchíderért, a közteherviselésért, és minden országgyűlésen 1844-ig a magyar nyelvnek az ország hivatalos nyelveként való törvénybe iktatásáért. („Ön”)

1834. dec.15-én elhunyt Zichy Károly. Cr. hosszas vívódás után eldöntötte, hogy a gyászév letelte után Széchenyi István felesége lesz. „a jóságos Isten azonban bizonyára sikerrel koronázza tiszta szándékomat és igyekezetemet, és választanom csakis azt engedi, ami *hasznára válik gyermekeimnek*. Boldog akkor leszek, ha tanúsíthatom majd, hogy semmit nem mulasztottam el abból, *amit gyermekeim iránti kötelességem rám rótt*... (Buda, 1835. máj. 18.)

1836. febr. 4-én a budai Krisztina-városi templomban az esküvői szertartáson meglelt, élettapasztalattal rendelkező emberek kérték életszövetségükre Isten áldását. A menyasszony 37 éves, hét gyermekes családanya. A vőlegény az ország egyik meghatározó, és politikai pályájának csúcspontja közelébe ért politikusa, a 45. életévében járt.

Széchenyi István a házasságkötéssel – mai kifejezéssel élve – nagycsaládos lett. 1838. márc. 21-án, a pesti árvízkor naplójába megkönnyebbülten írta: „Crescence, 8 gyerek, 11 szolgáló, nevelő és nevelőnő elment a Rau vezette Árpádon. (Ti. a gőzhajón Győrig, majd Cenkre. K. K.) Szabadabban lélegzem.” 1838. okt. 31. Cenken írta naplójába: „Dadát keresünk Bélának. Hiába – ... Nem szívesen lakom itt. Minthogy minden tevékenységem köre a Duna mellé esik. Az ide-oda utazás, ekkora családdal roppant körülményes.Holnap a gyerekek 3 kocsin Pestre mennek, ...én 1 kocsin Crescence-al Bécsbe, ...3-án a poggyászmom 6 kocsin, s

hogy Bécsből 2 kocsin utazom, összesen 12 kocsira van szükségünk...” 1844. jan. 16-án – amikor már 3 közös gyermekük is volt – írta naplójában: „Azt mondják, jó családanya vagyok” a mondat többi része törölve. Egészen biztos itt Széchenyi felsorolta saját ellenvetéseit a megállapítás ellen. Naplójában lelkiismeret-furdalással említi azokat az eseteket, amikor Béla fiával türelmetlen volt. Második fia, Ödön keresztelőjének napján, 1839. dec. 15-én megjegyezte: „Új örömök, új terhek.” Nevelt gyermekei kezdettől fogva élete végéig ragaszkodtak hozzá az igazi, felelős családapai gondoskodásért. Örökségük megosztását rábízták, legidősebb mostohalánya, Zichy Karolina férjhez adásakor őszinte apai gondoskodással szemlélte a férjjelölteket, anyagi és lelki tehetség szerint.

Crescence energiáit a nagy létszámú család, ismétlődő szüléseken kívül (harmadik, néhány hetes korában meghalt Júlia leányuk Cr. 11. gyermeke volt) Széchenyi István feleségének társasági szerepköre is lekötötte. Cr.-nak a gyászév alatt írt leveleiben többször olvashatunk utalást megbántottságára SzI indulatossága, kedélyhullámszámai miatt. Az 1840-es évek politikai eseményei, Széchenyi vitái a bécsi kormánnyal, Kossuthtal, a Lánchíd építése, a Tisza-szabályozás gondjai valószínűleg még gyakoribbá tették a hasonló helyzeteket.

Széchenyi nemzetközi politikai tapasztalatai alapján az 1848. tavaszán tett kényszerű engedményekért - nem indokolatlanul - tartott a birodalom visszavágásától. Az országot a forradalomtól, pontosabban fogalmazva a véres forradalomtól akarta megmenteni.

(A híres jóslata: „Vérrel vemhes a jövő. Sötét felhők egész Európa felett-, csordultig vannak és ki is fognak csordulni- irtóztató sok vér fog folyni, ha eljön a kezdet.” Napló 1848. máj. 26.) Ennek első jelét 1848. szept. 4-én a bécsi kormány engedményeket visszavonó emlékiratából már látni is lehetett. Nyilvánvaló lett a fegyveres összeütközés elkerülhetetlensége. Idegrendszerre felmondta a szolgálatot. Jövendölése a szabadságharccal és a megtorlással bekövetkezett.

Széchenyi István 1848. szept. 7-től a döblingi elmeorvosintézet ápolója volt. Most az ifjúkori helyzet felcserélődött. Nem egy férjes asszony házastársi hűsége, hanem a betegsége választotta el Széchenyit Crescence-től. 1857-ben, javulása kezdetén az Önismeret címmel megkezdett kéziratában megkísérelte újra megfogalmazni önmagát azzal, hogy szinte vég nélküli mondatokban helyesnek tartott életviteli elveit jegyezte fel. Ezek azután fokozatosan, a javulás állandósulásával átadták helyüket az őt izgató problémáknak. Családjá, az Akadémia és Magyarország helyzetéről való elmélkedésből a felségsértés határát súroló, kegyetlen bírálata lett Ferenc Józsefnek és az önkényuralomnak.

Crescence-al való levelezése is 1857-től vált rendszeressé. “Borúra derű! Bár mindenben így volna!” emlékeztetett Széchenyi 1858. szept. 16-án feleségének írt levelében magyarul az Akadémia jelmondatára. (Cr. grófnő, osztrák, német anyanyelvű volt.) Széchenyi 1858. febr. 4-én egészében németül írt levelének borítékján a címzés: “Európa leg jobb asszonyának.” 1858. ápr. 27-től a leveleket gyakran magyar nyelvű mondatokkal kezdte, alatta olvasható a német fordítás. Széchenyi így folytatta feleségének házasságkötésükkel kezdett magyar nyelvtanítását. A példamondatokban nem szorítkozott kizárólag érzelmeinek közlésére, gyakorlatiassága most is megnyilvánult: “Igen szép nap lesz megint, és kivált a répara igen kedvező.” (1858. jún. 12.) Crescence magyar köszöntő és búcsúzó szavakat írt válaszlevelébe, mint házasságuk első hónapjaiban. Idézet 1836. márc. 8. leveléből: ”Azért szeretem ezt a nyelvet különösen, mert a Te *anyanyelved* – és tudom, hogy örömet szerzek neked azzal, ha művelem. Biztos lehetsz afelől hogy most *mint* – és itt magyarul írta a következőket – *Széchenyi István hitvesse szorgalmasan tanulnám akkor is, ha nem kötötted volna ki.*” Döblingbe a következő megszólító és búcsúzószavakkal küldött erősítést:

„Legkedvesebb drága barátom! ... Hú szerető feleséged és honfitársnéd.” A magyar nyelvű mondatokat Széchenyi a következő szavakkal köszönte meg 1860. febr. 2-án: “Vedd hálámat derék magyar soraidért.”

Széchenyit Döblingben fiai jövőjével kapcsolatban elsősorban az foglalkoztatta, hogy felnőttként felelősségtudattal, tevékenyen vegyenek részt majd a haza szolgálatában. Ahogy édesapja, Széchenyi Ferenc, ő is megírta Béla fia számára az intelmeit. 1857. nov. 6-án kezdett bevezetésében ezt így indokolta: „Szerencsétlen sorsom bizonyos tekintetben árvaságra juttatott! Anyád ...ezért nem viselhette úgy gondodat, – mintha velem boldog napokat élve – közös erővel irányíthattuk volna ifjúkori lépteidet, hogy erényes emberré neveljünk... Mindenesetre készülj fel arra a boldog lehetőségre, hogy megragadhasd hazád számára az esetleg kedvező pillanatot, ... – de addig is szenteld magad valami komoly dolognak.” Crescence látogatásaikor megbeszélték gyerekeik viselkedését. Leveleiknek is ez egyik fő témája. 1857. nov. 12-én Széchenyi gyerekeik hazafiságáról írja meg véleményét feleségének, és azt is, mit kellene tenniük. „Meghalni a hazáért?” Ó nem. Hanem 1,2, 3. újságra előfizetni, a jövedelemhez mérten. ...mindent megkapnak odahaza. Most meglátom, képesek-e a sajátjukból valamit megtakarítani hazafiságból!!! Valamire neked is elő kell fizetned.” Széchenyi István világosan látta –de túlzott szigorral elemezte – fia alkati tulajdonságait. Feleségén és munkatársain keresztül is igyekezett abba az *eszményi* irányba terelni Széchenyi Bélát, amit kívánatosnak remélt fia, a leendő hazai politikus belső tartásának megerősítésére. ” Vizsgálj meg hajlamaidat, vedd fontolóra kötelességedet, teljesítsd őket lelkiismeretes pontossággal, s akkor oly nyugalom, olyan jóleső érzés fog eltölteni, amit nem ismersz, amit soha nem ismertél, amit Te csak most fogsz –ha követed az én becsületes tanácsomat – boldog meglepődéssel először megismerni.” Az apa a fiának azt a belső békét is biztosítani kívánta ezzel a magatartással, amiért maga hiába küzdött egész életében önvizsgálattal, írásban, szóban és tettekben.

1860. márc. 3-án Döblingben, Széchenyi Istvánnál kéretlen és hivatlan látogatók jelentek meg. A bécsi rendőrség házkutatást tartott nála és ismerőseinél. Megtalálták az Önismeret kéziratát, többi iratát is lefoglalták, gyanítva, hogy valóban ő az osztrák önkényuralmat leleplező könyv, a Londonban megjelent Blick megnevezetlen szerzője. A gyakorlott sakkozó Széchenyi az idegek sakkjátszmájában nem talált védekezési lehetőséget. A bécsi rendőrség állami tébolydával, bírósági eljárásra való utalás fenyegetésével arra kényszerítette az idegileg-lelkileg sohasem stabil, kétségbeesésre, túlzott önvádra alkatilag hajlamos Széchenyit, hogy a játszmát önként adja fel.³ 1860. márc. 22- i naplóbejegyzése: „Óriás léptekkel közeledik a végem. A végtelenségig fognak gyötörni. Ki kell vonnom magam ebből” Az utolsó bejegyzés 1860. ápr. 1-én „Nem tudom megmenteni magam.” Egy hétig, az 1860. év nagyhetében viaskodott ezzel a gondolattal. Arany János költői érzékenységgel tette fel versében a megkerülhetetlen kérdést: „ S mennyi harcot küzde önmagával?” 1860. ápr. 8-ra virradó éjjel elsült a naplókban oly sokszor emlegetett pisztoly. A húsvét hajnalban történtek megítélése egyedül arra a bíróra tartozik, akihez 1823-ban, így fohászkozott egyik imájában Széchenyi: „Tőled, mint ítélőbírótól nem rettenek vissza, Te látod szívemet, Téged nem befolyásol sem bosszú, sem indulat. Te vagy a Szeretet és Jóság a legtisztább értelemben.”

³ A történészek egyértelműen az öngyilkosság tényét fogadják el. - „A döblingi elmeorvosintézet lakójának meggyilkolása - pontosabban az erre vonatkozó hagyományanyag - ma már nem a köztörténetírás, hanem a történeti-politikai folklór, illetve a nemzeti tudat rögeszméit elemző eszmetörténet vizsgálati körébe tartozik.” Csorba László: Széchenyi István, Bp. 1991, 2001 x. A politikai gyilkosságra legújabbban Tarics Péter, Aki Európából (is) látta a világot. Gróf SzI tekintete. Bp. Püski, 2010. 60-130. Vö. Oplatka András, SZI 447-449.

1860. ápr. 11-én a cenki családi sírbolt nemzeti zarándokhellyé lett. A családtagoknak a rekviem prefációjának szavai adtak vigasztaló reményt: „...akiket megszorít a halál bizonyossága, azokat megvigasztalja az eljövendő halhatatlanság ígérete, mert híveidnek élete megváltozik ugyan Urunk, de meg nem szűnik ...”

A döblingi íróasztalon állt ez a Körösi Csoma darjilingi síremlékét ábrázoló kis festmény (3. kép.) Keretén fogalmazta meg Széchenyi szellemi végrendeletét: *”... Nem magas helyzet, nem kincs a nemzetek védőre, hanem törhetetlen honszeretet, zarándoki önmegtágadás és vasakarát. Vegyetek példát, hazánk nagyai és gazdagai, egy árva fiún, és legyetek hű magyarok tettel, nem puszta szóval, áldozati készséggel és nem olcsó fitogtatással. Széchenyi István”*.

Az Akadémia palotájában halálának 150. évfordulójára a könyvtárban őrzött kéziratos Széchenyi-hagyatékból rendezett kiállítás a festmények és a kéziratok személyes közvetlenségével kíséri végig a látogatót Széchenyi életén és tevékenységén. Itt látható eredetiben az előbb bemutatott két levél is. Szept. 27-én 11 órakor vezetéssel megtekinthető.

2010. szept. 24.

Körmendy Kinga